

АЖЫЛДЫҢ ТЕМАЗЫ:

Сергей Пюрбюнун ынакшыл лирикасы.

Ажылды Владимировка ортумақ

школазының 9-ки клазының

өөреникчизи

Санчат-оол Алдай кылган.

Удуртукчу башкызы

тыва дыл болгаш чогаал башкызы

Доржу Марта Оюновна.

Сергей Бакизович Бюрбю



- Пюрбю бистин уежилеривистин эн-не чымчак, чылыг, ыянгылыг хөөннери сиңниккен байлак ынакшыл лирикасын арттырган. Ол «Сөглеттинмээн ынакшыл», «Кузенчиг час...», «Утпас мен деп сөглөвээн мен», «Алды айның дунезинде», «Аныяк кадарыкчы дугайында ыр» чергелиг амыдыралга ынак, изиг чуректиң куйунналышыны-биле долдунган шулуктерни номчукчуларга шаңнаан.
- Ынакшыл дээрге кижинин эн-не арыг, чараш, чугле кижинин бодунга хамаарышкан болур. Ынчалза-даа амгы уеде чамдык аныяктарывыс ынакшылды унелевес, анаа-ла бир оюнчук деп бодаарлар болгай. Ынчаарга С.Бюрбюнун ынакшыл дугайында шулуктерин номчааш, шынап-ла, ынакшыл деп чүл ол, ону канчаар үнелээрил деп чүүлду билип база ынак чогаалчывыс ынакшылды канчаар үнелеп көөр чораанын билип алыр бис.

- Ынчангаш ажылывыстың **чугулазы** болгаш **чаазы** моон тодараттынар.
- **Ажылывыстың теоретиктиг болгаш методологтуг үндезиннери:**
- Ук ажылды тыва литературада шинчилекчилер Антон Коваевич Калзаннын база Доржу Сенгилович Кууларнын шинчилел ажылдарынга болгаш янзы-бүрү критиктиг статьяларга даянган бис.
- **Ажылывыстың сорулгалары:**
- Сергей Пюрбюнун ынакшыл лириказын сайгарып көөрү.
- Ажылды бижип тура **шинчилел, тайылбырлап бжиир** база **дилеп тыварының методтарын** ажыглаан бис.
- **Ажылывыстың практиктиг ужур-дузазы:**
- Тыва дыл болгаш литература башкыларынга, өөреникчилеринге база шинчилел ажылдары бижип турар өөреникчилерге дузаламчы бооп болур дээрзинге идегедивис.
- **Ажылывыстың тургузуу:** Ажыл кирилде, бир эге, түңнел база ажыглаан литература даңзызындан тургустунган.



- Сергей Пюрбю 1913 чылдың сентябрь 7-де Улуг-Хемниң (Бээзи кожуун) Эъжимниң Одуруг-Аксынга төрүттүнген. Чогаал ажылын 1930 чылда эгелээн. Тыва чогаалдың үндезилекчилериниң бирээзи. Тыва чогаал шинчилээр эртемниң үндезилекчизи. Шүлүкчү, прозачы, драматург, очулдурукчу. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү. Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы, Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүн алдарлыг ажилдакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады,. ТАР-ның Чогаалчылар эвилелиниң баштайгы даргазы. Ооң адын Тываның улусчу чогаадылга төвү эдилеп чоруур. «XX чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп Күрүне номунче ооң ады кирген. Чогаалдары ССРЭ-ниң улустарының, делегей улустарының чээрби хире дылдарынче очулдуртунган. Тыва дылче А. Пушкинниң «Евгений Онегинин», лириказын, В. Шекспирниң «Ромео болгаш Джульеттазын», Л. Толстойнуң «Хаджи-Мурадын», М. Горькийниң «Артамоновтарның ажил-үүлезин», М. Лермонтовтуң, Н. Некрасовтуң шүлүктөрүн, Н. Погодинниң, Б. Лавреневтиң шиилерин болгаш өске-даа чогаалдарны очулдурган.

□ Ол уежилеривистин эң-не чымчак, чылыг, ыянгылыг аян хөөннери сиңниккен эң байлак ынакшыл лирикасын биске арттырган. Ынакшылдың сеткил-хөөнүнүн эң-не нарын, өндүр чаагай илерээшкинин лириктиг маадырларның чылыг эргим хамаарылгазындан тодаргай көстүп турар

□ Аныяк салгалды амыдырал–чуртталгага ынак болурунга, арыг-шынчы ынакшылды камнап, үнелеп билиринге, өскөн төрөөн черинге ынак болурунга кижизидип, кижиниң сагыш–сеткилиниң эң дээди куюмнаашкынын хайындырып, тааланчыг уян аяны-биле сеткилдерни чылдып кээр шулуктерни бижээн.

□ Ол «Сөглеттинмээн ынакшыл», «Кузенчиг час...», «Утпас мен деп сөглөвээн мен», «Алды айнын дунезинде», «Аныяк кадарыкчы дугайында ыр» чергелиг амыдыралга ынак, изиг чуректин куйунналыышкыны-биле долдунган шулуктерни номчукчуларга шаннаан.

- Чижээлээрге, «Аныяк кадарыкчы дугайында ыр» деп шулукту ап көрээли. Ында чалыы кыстын ынак эжинге эргечасыг сеткилин чугаалаан. Ол лириктиг идеяны бөдүүн, дорту-биле ажытпаан. Автор уругнун чурээнин чылыг согуушкуну синниккен поэктиг омур-хевирлерни ажыглаан.
- Кадарчылар эң-не чымыштыг иштиң кижилери. Олар даңхазында туруп, шолбан сылдысты үдээр эртежи кижилер. Чечек-чимис, дириг бойдус олар—биле эң-не баштай менди солчур. «Аныяк кадарчы дугайында ыры». Чалыы кыстың эртежи, эрес кадарчы оолга сеткилиниң ханызындан дорт, шынчы ынакшылын илереткен. Оолдуң бүдүжүн долгандыр турар бойдус—биле чүүлдештир чуруп көргүскен.

- Аныяк оол болчагже далажып бар чор. Ол хөглүг, ыр-шоорлуг, хей-аьттыг эзиннелдир челзип бар чыдар. Оолдун ол бар чыдарын янзы-бүрү дааш- шимээн-биле чаржалаштыр ритмиктиг кылдыр дыңналып кээр. Эң-не чымчак эргим сеткилди чадаганның аяны-биле чүүлдештир дембил–дембил–дембилдей, дынгыл-дынгыл-дынгылдай деп үн өттүнүп чурааны шүлүкке хей-аьттыг, хөглүг аянны кирип турар.
- Чаа уннер хуннуң кижиге шаннаар эн-не баштайгы чараштарын ынак эжи кадарчы оол көөр деп кыстын амырап бодааны ооң ынакшылын сөглөп турар

- Даңгаар эртен чанар шолбанны
- Далаш туруп,
- кымнар удээр ийик?
- Эрге чаасыг сериин
- сырынны
- Эн-не баштай
- кымнар тынар ийик?-
- Кадарчылар,
- кадарчылар,
- Кадарчылар аразында-
- мээң карам.

□ Чогаалчының сагыш-сеткилиниң дүвүрели, уяралы, сарынналыы ооң чогаалдарындан илерээр. А боттуг амыдыралга таваржып, човап эрттиргени кандыг-бергелерни болгаш кылып будурген уре-туннелдиг ажил-ижиниң чедишкиннеринге өөрүп, чоргаарланып чорааны оон эрткен оруу-намдар төөгүзүндөн тодаргай көстүр.

Кужур авам
өлбейн,
дириг чорда,
Кузел хандыр
Ынакшывайн,
Арай
эрте чарлып,
орнукшуттум.
«Авай» деп сос
мени кагды...



□ С.Б.Пюрбюнун баштайгы шулуктериге-ле ие кижинин
эрге- ажыын камгалаан, кыс чаяаннын салым-чолун
йөрээген аян- хөөн бадыткал хевири-биле көстүп келген.

□ Эргим эш Херээжен!

Карангыны чидир

Хаяалыг хун унду

□ Эртемнерин делгем

□ Эжи сенээ шаптык чок.

□ Кузеп чораан кузелдерин

□ Хуннээректеп дээп келди.

- Ынакшыл дугайында кайгамчык чараш болгаш кижизиг, сорунзалыг болгаш дулгээзинниг шулуктерни ол амыдыралынын сөөлгу хуннеринге чедир бижип келген. Бир эвес ол амыдыралыннын 100 чылында дириг чораан болза, домей-ле чалыы назындан чарылбаан турар ийик.
- Сергей Пюрбю тыва шулук чогаалынын чончузун хевээр сагывышаан, эртем ёзузу-биле чаартып, сайзырадып келген улуг шулукчувус-тур. Ол-тыва чечен чогаалдын бирги черинге быжыы-биле артып каар.

**□ Дыннаанынар
дээш четтирдим!**